

ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA INKLYUZIV YONDASHUV: IMKONIYATLAR, MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

S.K.Mamatqulova¹

1. Prezident huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi Sirdaryo viloyati boshqarmasi Guliston shahar "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi supervisor

Mas'ul muallif: Mamatqulova Sayyora Kamoliddin qizi, Prezident huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi Sirdaryo viloyati boshqarmasi Guliston shahar "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi supervisor.

Received: 01 Avgust 2026

Accepted: 05 Avgust 2026

Published: 08 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Mamatqulova, S. K. ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDA INKLYUZIV YONDASHUV: IMKONIYATLAR, MUAMMOLAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI / S. K. Mamatqulova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 2. — B. 321–323.

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvning mazmun-mohiyati, integratsion ta'lim modelidan farqli jihatlari, xalqaro tajriba hamda O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Tadqiqotda inklyuziv ta'limning tenglik, ijtimoiy moslashuv, bag'rikenglik va ta'lim sifatini ta'minlashdagi ahamiyatiga e'tibor qaratilgan. Shuningdek, O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etish jarayonida uchrayotgan pedagogik, infratuzilmaviy, tashkiliy va ijtimoiy muammolar tahlil qilingan. Xalqaro tajriba, normativ-huquqiy hujjatlar va mavjud statistik ma'lumotlar asosida inklyuziv ta'limni takomillashtirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, alohida ta'lim ehtiyojlari, ta'limda tenglik, integratsiya, inklyuziya, tyutorlik, inklyuziv-resurs maktablari, pedagogik moslashuv, to'siqsiz muhit.

ИНКЛЮЗИВНЫЙ ПОДХОД В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ: ВОЗМОЖНОСТИ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье анализируются сущность инклюзивного подхода в современной системе образования, его отличия от интеграционной модели обучения, международный опыт, а также правовые и практические основы развития инклюзивного образования в Узбекистане. Особое внимание уделено значению инклюзивного образования для обеспечения равенства, социальной адаптации, толерантности и качества обучения. Рассмотрены педагогические, инфраструктурные, организационные и социальные проблемы, возникающие при внедрении инклюзивного образования в Узбекистане. На основе международного опыта, нормативно-правовых документов и имеющихся статистических данных разработаны практические предложения по совершенствованию инклюзивного образования.

Ключевые слова: инклюзивное образование, особые образовательные потребности, равенство в образовании, интеграция, инклюзия, тьюторство, инклюзивно-ресурсные школы, педагогическая адаптация, безбарьерная среда.

THE INCLUSIVE APPROACH IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM: OPPORTUNITIES, CHALLENGES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Abstract. The article analyses the essence of the inclusive approach in the modern education system, its differences from the integration model of schooling, international experience, and the legal and practical foundations for developing inclusive education in Uzbekistan. Particular attention is paid to the role of inclusive education in ensuring equity, social adaptation, tolerance and quality of learning. The pedagogical, infrastructural, organisational and social challenges arising in the implementation of inclusive education in Uzbekistan are examined. Drawing on international experience, regulatory documents and available statistical data, practical recommendations for improving inclusive education are proposed.

Keywords: inclusive education, special educational needs, equity in education, integration, inclusion, tutoring, inclusive resource schools, pedagogical adaptation, barrier-free environment.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri har bir bolaning individual imkoniyatlari va ehtiyojlaridan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashdan iborat. Shu nuqtayi nazardan, inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda.

Inklyuziv ta'lim barcha bolalarni, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilarni umumiy ta'lim muhitiga jalb etishni nazarda tutadi. Uning asosiy xususiyati shundan iboratki, ta'lim oluvchini mavjud tizimga moslashtirish bilan cheklanib qolmay, balki ta'lim tizimining o'zi o'quvchining individual ehtiyojlariga moslashtiriladi.

O'zbekistonda bu yo'nalish davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanmoqda: alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiyani ta'minlash Konstitutsiyada mustahkamlangan [1], xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilingan [2]. Biroq huquqiy kafolatlarni amaliy natijaga aylantirish uchun mavjud imkoniyat va muammolarni tizimli tahlil qilish zarur.

Tadqiqotning maqsadi zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv yondashuvning imkoniyatlari va mavjud muammolarini tahlil qilish hamda O'zbekistonda uning samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy takliflarni shakllantirishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Inklyuziv ta'lim g'oyasining xalqaro-huquqiy asosini BMTning 2006-yilda qabul qilingan Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi tashkil etadi. Konvensiyaning 24-moddasiga ko'ra, ishtirokchi davlatlar nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqini kamsitishsiz va teng imkoniyatlar asosida ro'yobga chiqarish uchun barcha darajalarda inklyuziv ta'lim tizimini ta'minlaydi [3]. Shu tariqa inklyuziv ta'lim ixtiyoriy tashabbus sifatida emas, balki inson huquqining tarkibiy qismi sifatida e'tirof etiladi.

UNESCOning 2020-yilgi Global ta'lim monitoringi hisoboti "Inklyuziya va ta'lim: barcha – bu barcha" mavzusiga bag'ishlangan bo'lib, unda inklyuziya faqat nogironligi bo'lgan bolalar bilan cheklanmaydi: jinsi, yashash joyi, tili, ijtimoiy-iqtisodiy holati va boshqa omillar sababli ta'limdan chetda qolish xavfi bo'lgan barcha ta'lim oluvchilarga nisbatan qo'llaniladi [4]. Bu yondashuv inklyuziv ta'limni butun ta'lim tizimi sifatini oshirish vositasi sifatida ko'rishga imkon beradi.

Ilmiy adabiyotlarda inklyuziya va integratsiya tushunchalarini farqlashga alohida e'tibor qaratiladi. Integratsion modelda alohida ehtiyojli o'quvchi mavjud ta'lim tizimiga moslashishga majbur bo'lsa, inklyuziv modelda maktab infratuzilmasi, o'qitish metodlari, pedagogik yondashuvlar va ta'lim muhiti o'quvchining ehtiyojlariga moslashtiriladi. S. D'Alessio Italiyada nogironligi bo'lgan bolalarni umumta'lim maktablarida o'qitish siyosatini (integrazione scolastica) tahlil qilib, bolani umumiy sinfga joylashtirishning o'zi hali inklyuziyaning anglatmasligini, ta'lim jarayoni va maktab madaniyati o'zgarishiga, integratsiya amalida shunchaki joylashtirish bilan cheklanib qolishini ko'rsatadi [5].

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limning mazmuni va tamoyillari xalqaro hujjatlar va ilmiy ishlarda yetarlicha yoritilgan. Ammo ularni O'zbekiston sharoitida, milliy huquqiy baza va statistik ko'rsatkichlar bilan qiyoslab tahlil qilish masalasi kamroq o'rganilgan. Ushbu tadqiqot aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotning metodologik asosini inklyuziv ta'limga oid xalqaro va milliy me'yoriy-huquqiy hujjatlar, ilmiy adabiyotlar, statistik ma'lumotlar hamda xalqaro tajribani tahlil qilish tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida qiyosiy tahlil, normativ-huquqiy tahlil, statistik tahlil, xalqaro tajribani o'rganish va muammoli tahlil usullaridan foydalanildi.

Qiyosiy tahlil orqali integratsion va inklyuziv ta'lim modellarining farqli jihatlari; normativ-huquqiy tahlil orqali O'zbekistondagi huquqiy asoslar; statistik tahlil orqali ta'lim bilan qamrovga oid ko'rsatkichlar o'rganildi. Xalqaro tajribani o'rganishda turli mamlakatlarda inklyuziv ta'limni tashkil etish yondashuvlari qiyoslandi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limning asosiy afzalligi ta'lim tizimini bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirish bilan bog'liqligini ko'rsatdi. Bunday yondashuvda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bola umumiy ta'lim muhitidan ajratilmaydi, balki tengdoshlari bilan birgalikda ta'lim oladi.

Inklyuziv muhit bolalarda ijtimoiy ko'nikmalar, bag'rikenglik, hamdardlik va o'zaro hurmatning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Alohida ehtiyojli bolaning oila va mahalla muhitida ta'lim olishi uning ijtimoiy moslashuv jarayonini yengillashtiruvchi omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Inklyuziv ta'limni amaliyotga joriy etishda pedagoglarning maxsus tayyorgarligi yetarli emasligi, maktab infratuzilmasining ayrim elementlari yetishmasligi, sinflarda o'quvchilar sonining ko'pligi hamda ota-onalar va jamiyatning tayyorgarligi bilan bog'liq muammolar mavjud.

Xalqaro tajriba tahlili inklyuziv ta'limni tashkil etishning turli modellari mavjudligini ko'rsatdi. Italiya, Portugaliya, Finlyandiya, Norvegiya va Kanadaning Nyu-Brunsvik provinsiyasi ilg'or tajribaga ega hududlar sifatida ko'rsatilgan. Germaniya, Niderlandiya, Belgiya va Yaponiyada esa maxsus maktablar va umumta'lim maktablari parallel faoliyat yuritadigan model saqlanib qolgan.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun muhim huquqiy baza shakllantirilgan. Konstitutsiyaning 50-moddasida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim va tarbiyaning ta'minlanishi belgilangan [1]. 2021-yilda BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasining ratifikatsiya qilinishi ham mazkur yo'nalishdagi xalqaro majburiyatlarni mustahkamladi [6].

Manbadagi ma'lumotlarga ko'ra, 2020-yilda nogironligi bo'lgan o'quvchilarning taxminan 16 foizini umumta'lim maktablariga qamrab olish ko'zda tutilgan bo'lsa, 2025-yilga kelib ushbu ko'rsatkichni 40 foizga yetkazish maqsad qilingan [2]. UNICEFning 2026-yil iyun oyidagi ma'lumotlarida esa mamlakatdagi taxminan 122 300 nafar nogironligi bo'lgan boladan 5 999 nafari oddiy maktablarda tahsil olayotgani ko'rsatilgan [7].

2025-yil 24-dekabrda 818-son Vazirlar Mahkamasi qaroriga muvofiq, Toshkent shahrida Respublika inklyuziv markazi va viloyatlarda inklyuziv-resurs maktablarini tashkil etish, 2026/2027-o'quv yilidan tajriba-sinov inklyuziv-korreksion maktablar faoliyatini yo'lga qo'yish nazarda tutilgan [8].

Olingan natijalar O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun huquqiy asoslar shakllanganini, biroq amaliy samaradorlikni ta'minlash uchun inson resurslari, infratuzilma, tashkiliy mexanizmlar va ijtimoiy munosabatlarni

kompleks takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Avvalo, pedagoglarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish dasturlariga inklyuziv pedagogika bo'yicha amaliy modullarni keng joriy etish muhim. Inklyuziv sinf pedagogi turli ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilar bilan ishlashning moslashuvchan metodlariga ega bo'lishi zarur.

Ikkinchi muhim masala tyutorlik institutini rivojlantirishdir. Inklyuziv sinflarda ayrim o'quvchilarga individual pedagogik yordam ko'rsatish zarurati mavjud bo'lib, tyutorlar ushbu jarayonning muhim ishtirokchisi hisoblanadi. Shu sababli tyutorlarni jalb qilish va moliyalashtirishning barqaror mexanizmlarini yaratish zarur.

Uchinchi yo'nalish maktablarning jismoniy va raqamli infratuzilmasini takomillashtirishdan iborat. Panduslar, maxsus yordamchi vositalar, moslashtirilgan o'quv materiallari va raqamli imkoniyatlarning mavjudligi inklyuziv muhitning muhim tarkibiy qismidir.

To'rtinchi yo'nalish statistik monitoring tizimini takomillashtirishdir. Qamrov ko'rsatkichlaridagi tafovutlarni kamaytirish uchun inklyuziv ta'lim bilan qamrovni hisoblashning yagona va aniq metodologiyasini shakllantirish maqsadga muvofiq.

Beshinchi yo'nalish ota-onalar va jamoatchilik o'rtasida inklyuziv madaniyatni shakllantirishdir. Inklyuziv ta'limning samarali ishlashi maktab faoliyati bilan bir qatorda oila, mahalla va keng jamoatchilikning munosabatiga ham bog'liq.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv yondashuv ta'limda tenglikni ta'minlash, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarning ijtimoiy moslashuvini qo'llab-quvvatlash va jamiyatda bag'rikenglik muhitini shakllantirishning muhim vositasi ekanligini ko'rsatdi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish uchun zarur huquqiy poydevor yaratilgan bo'lsa-da, uning amaliy samaradorligini oshirish uchun pedagogik, infratuzilmaviy va tashkiliy masalalarni kompleks hal etish talab etiladi.

Tadqiqotning ilmiy ahamiyati inklyuziv va integratsion ta'lim modellarining mazmuniy farqlarini tizimlashtirish, xalqaro tajriba va O'zbekiston sharoitidagi mavjud muammolarni o'zaro qiyoslash bilan belgilanadi. Amaliy ahamiyati esa pedagoglarni inklyuziv metodika bo'yicha tayyorlash, tyutorlik institutini takomillashtirish, ta'lim muassasalarida to'siqsiz muhit yaratish va statistik monitoringni yaxshilash bo'yicha takliflardan foydalanish imkoniyati bilan izohlanadi.

Shu asosda pedagoglarni inklyuziv ta'lim metodikasi bo'yicha tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish, tyutorlik institutini huquqiy va moliyaviy jihatdan mustahkamlash, ta'lim muassasalarida jismoniy va raqamli to'siqsiz muhitni rivojlantirish, yagona statistik metodologiyani joriy etish hamda ota-onalar va jamoatchilikning inklyuziv ta'lim haqidagi bilimlarini oshirish ustuvor vazifalar sifatida belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 50-modda // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi (lex.uz).
- [2] O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi // O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi PQ-4860-son qaroriga 1-ilova.
- [3] UN General Assembly. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Article 24 (Education). – New York: United Nations, 2006.
- [4] UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education: All Means All. – Paris: UNESCO, 2020.
- [5] D'Alessio S. Inclusive Education in Italy: A Critical Analysis of the Policy of Integrazione Scolastica. – Rotterdam: Sense Publishers, 2011.
- [6] O'zbekiston Respublikasining "Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasini ratifikatsiya qilish haqida"gi O'RQ-695-son Qonuni. 2021-yil 7-iyun.
- [7] UNICEF Uzbekistan. Situational Analysis of Children with Disabilities in Inclusive Education Settings in Uzbekistan: Statistical Report & Policy Brief. – June 2026.
- [8] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Inklyuziv ta'lim tizimini yanada takomillashtirish hamda inklyuziv-resurs maktablari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 818-son qarori. 2025-yil 24-dekabr.